

Daniela Luca

ESTETICA INCONȘTIENTULUI

Eseuri de psihanaliză

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

ÎN LOC DE INTRODUCERE	7

Partea I **Psihanaliză și Literatură**

EXISTENȚĂ ȘI NON-EXISTENȚĂ ÎNTRE MULTIPLE (I)REALITĂȚI LA MAX BLECHER	13
SCRISUL-MANIFEST, REALUL-CALEIDOSCOPI ȘI POEMUL-VIS LA ROBERTO BOLAÑO	29
CLAUSTRUMUL ȘI EVADAREA DIN PROPRIA REALITATE. DIALOG CU GUILLERMO MONTERO PE MARGINEA ROMANULUI SOLENOID, DE MIRCEA CĂRTĂRESCU	41
ÎNTRE SUPREMAȚIA CUVINTELOR ȘI TIMPUL DUREROS AL AFECTELOR – INGEBOURG BACHMANN	53
TRANSFORMĂRI ALE FEMINITĂȚII ÎN CĂUTAREA DE ADEVĂR ȘI SENS LA MAGDA CÂRNECI	66
SCRIITORUL, PATIMILE ȘI TRAVERSA LOR ORBITOARE	75
AUTOPORTRETUL LUCID ȘI ELEGANȚA DISCURSULUI LA CONSTANTIN ABĂLUȚĂ	84
THANATIC. MA NON TROPPO	91

FORȚA FRAGILITĂȚII ȘI PRECIZIA DECONCERTANTĂ A DISCURSULUI POETIC LA IOANA VINTILĂ	98
INDESTRUCTIBILITATEA MEMORIEI POETICE	106
OBIECTE INTERIOARE LA FRONTIERA REVERIEI: „KIRILĂ”, DE TEODOR DUNĂ	112

Partea a II-a

Experiența psihanalizei

CUVINTE ÎNSCRISE ÎN CORP, DURERI RĂMASE ÎN TĂCERE	121
INTIMITATE ȘI NE-INTIMITATE ÎN CADRUL ANALITIC: SEMNIFICAȚIE CLINICĂ, TEHNICĂ, ETICĂ	136
ESTOMPĂRI ALE EROSULUI ÎN MALADIILE PSIHOSOMATICE	149
PATER. STUDIU ASUPRA DEPRESIEI PATERNE	161
CONSTRUCȚIA DE SINE ȘI A SENTIMENTULUI DE A EXISTA	178
DESPRE (NE)AUTENTIC ÎN PSIHANALIZA CAZURILOR-LIMITĂ	194
SECRET DE VIAȚĂ, SECRET DE MOARTE	209
ARHAICUL, COMUNICAREA ARHAICĂ ȘI FIGURABILITATEA PSIHIcĂ	222
LIBERTATEA DE A FI, DE A GÂNDI ȘI DE A CREA ÎN PSIHANALIZĂ	233
A TRANSMITE, A CREA MATRICEA PSIHANALIZEI ȘI PSIHOTERAPIEI	245

„Psihanalistul nu dispune în fața unui text literar de aceleași avantaje ca în fața unui discurs manifest al visului, fiindcă nu poate evalua aici travaliul visului ce pleacă de la asocierile pe care le oferă resturile diurne și să ajungă de la gândurile din vis la dorința din vis. Textul literar și discursul visului nu se aseamănă decât într-un singur punct: acela de a fi prezentate printr-o elaborare secundară.”

André Green, *La déliaison*

„Fiecare element al sistemului de valori psihanalitice este inseparabil legat de celelalte, dar cred că există totuși o ierarhie a importanței lor. Pentru mine, fundamental în psihanaliză este principiul că un analist își tratează pacientul — și tot ceea ce implică viața acestuia — într-un mod profund uman, într-un fel care respectă tot timpul demnitatea umană. Acest principiu este ca o Stea a Nordului pentru psihanaliză; este un punct de referință după care sunt orientate toate celelalte valori. Când un analist nu are această umanitate, din punctul meu de vedere, ceea ce face el cu pacientul nu mai este psihanaliză.”

Thomas Ogden, *Artă psihanalizei*

ÎN LOC DE INTRODUCERE

În articolul său, *Dezlegarea*, André Green ne reamintește că „(...) literatura trimite la relațiile realității psihice cu realitatea externă. Ea se situează în spațiul potențial al întâlnirii lor: câmpul iluziei”. Scriitura – și cea literară, și cea psihanalitică – transpune reprezentările în sensuri perceptibile, în mesaje descifrabile, într-o matrice de semnificații în care atât lumea interioară, cât și cea exterioară sunt înscrise. În realitatea interioară, arhitectura noastră este clădită din asemenea spații psihice, forme mentale în care și *prin care* ne desfășurăm fantasmatic viața, ne reprezentăm lumea perceptibilă sau imaginată ș.a.m.d. Transformarea *informului* în *forme* este activitatea psihică esențială pentru gândirea umană, pentru capacitatea plastică de *a crea* și *a cunoaște*, *a gândi*, *a visa*, *a scrie* și *a transmite/comunica*. Este un proces fundamental, existent încă de la începuturile vieții mentale, psihice, și necesită îndeosebi o receptivitate a impresiilor senzoriale, o sesizare/notare a lor în „block-notes-ul” interior, o reprezentare a lor sub formă de imagini, cuvinte, afecte, acțiuni specifice, apoi o capacitate de corelare a lor, de legare a lor cu *sens* și *semnificații*. Cred că cel mai facil exemplu este atunci când îți lași mintea liberă și scrii sau pictezi sau sculptezi. Sau atunci când ești într-o țară cu o limbă și o lume foarte diferite de cele natale și este necesar să adaptezi micro-spațiile tale la macro-spațiile acelea și micro-limbajele interioare la cele ale țării în care te afli, și micro-reprezentările interne la percepțiile externe, ca să poți să îți păstrezi reperele. Pe de altă parte, acest proces de transformare a *informului* în *forme*, care construiește micro-spații și

micro-timpuri interioare, este continuu, chiar dacă noi ne dăm seama de asta sau nu.

Ne aflăm mereu și continuu, chiar dacă în măsuri diferite, la frontiera dintre ficțiune și realitate, între landul reprezentării, imaginației, fanteziei, fantasmei și cel al realității externe, perceptibile, din afara noastră. În ambele lumi sunt personaje pe care le figurăm sau le percepem ca fiind cuprinse de o anume formă de nebunie. În literatură (și aici aș face referință doar la acele scrieri care nu sunt jurnal, monografii, biografii sau mărturii), nebunia a fost și este tratată cu admirație (aș adăuga fascinație) și compasiune (aș adăuga și îndrăgire), fiindcă personajele cu tulburări și maladii sunt creionate în așa fel încât să stârnească asemenea afecte cât să poți cuprinde, cititor fiind, nebunia descrisă fără rejecție, fără spaima contaminării, fără tendința de a pica în capcana identificării cu acea stare maladivă, chiar mortiferă. Cum să nu îndrăgești nebunia din *Zbor deasupra unui cuib de cuci* (Ken Kesey) sau din *Nu ți-am promis niciodată o grădină de trandafiri* (Hannah Green)?

Dincolo de ficțiune, în viața reală, a trăi cu nebunia celui alt real, semnificativ, de lângă tine – în sens de maladie psihică, mentală, fiindcă un fel de *nebunie obișnuită, personală, avem toți* – este extrem de dificil, este înspăimântător, este alienant, este invalidant, este dureros, este cutremurător, uneori periculos, alteori chiar anihilant. Și afectele, printre care pot exista și cele de admirație/fascinație, și de compasiune/empatie, sunt mult mai diversificate și mai ample, intense.

Nu poți închide viața, așa cum închizi o carte, atunci când te izbește ceva din arpegiul sau cortegiul maladii mentale. Nu poți să-ți spui „e doar o plăsmuire omul ăsta, e un personaj”, și să trăiești mai departe doar compătîmindu-l. Interacțiunea reală este diferită pe multe registre – cu ambivalența inclusă – față de interacțiunea ficțională. Și implică și o mare răspundere, nu doar înțelegere, grijă, anduranță.

Această carte este pesemne încă o încercare, pe lângă *Cuvinte în negativ* (Editura Tracus Arte, 2016), de a face punte între psihanaliză, literatură, creație și viață, între traviul creator, traviul psihic, traviul analitic. Este o țesere în filigran între arta de a scrie, arta de a interpreta, arta de a trăi. Este mărturia unui crez personal că mintea umană are *o dimensiune estetică indelebilă*, care se regăsește și în creațiile psihice, și în creațiile artistice, indiferent de arhitectura normală sau maladivă a ei. Este o pledoarie, totodată, pentru a trăi creativ și a crea vital.

O parte din scriiturile cuprinse în această carte au apărut, de-a lungul ultimilor ani, în publicații precum: *Revista Română de Psihanaliză*, *Le Carnet Psy*, *Poesis Internațional*, *Observator Cultural*, *O mie de Semne* – tuturor le mulțumesc pentru primirea mereu călduroasă și apreciativă.

Daniela Luca,

București, februarie 2021

PARTEA I

PSIHANALIZĂ ȘI
LITERATURĂ

EXISTENȚĂ ȘI NON-EXISTENȚĂ ÎNTRE MULTIPLE (I)REALITĂȚI LA MAX BLECHER

„Viața și romanul sunt o iluzie, iluzia de a te întâlni pe tine însuți. Oare nu în tine însuți se află acele lucruri care, câtă vreme nu se știe ce sunt, nu sînt nici sigure, nici făurite pentru ca natura să inventeze arborele, nu și dulapul?”

Cu aceste vagi și neîndoielnice iluzii e amestecat subconștientul vieții, care nu este subconștientul omului, ajuns la monotonie.

(...) Există o realitate care nu e nici suprarealitate, nici subrealitate, ci o realitate laterală.”

Ramón Gómez de la Serna, *Omul pierdut*

PROLOG, ÎNAINTE DE ÎNTÂMPLĂRI

Există în fiecare dintre noi suferințe *de nenumit*, pentru că sunt de neînchipuit, de nereprezentat, de negândit. Le dăm un nume doar prin acele cuvinte care ne sunt cumva cunoscute, familiare, pentru a ne atenua angoasele existențiale, narcisice, pentru a da sens și semnificație trăirilor: uneori melancolie sau durere sufletească, sfășiere sau neputință, disperare, agonie fără limite. Numirea suferinței, apoi exacerbară ei, tocmai pentru a fi atinsă, sau disecarea ei în componentele cele mai minuscule sunt fără îndoială un fel de a o putea îndura și o încercare de a face un doliu, până atunci imposibil, de a o integra în structura noastră identitară, fiind mai mult sau mai puțin „străini de noi înșine” (S. Ferenczi).

Și totuși, creația, literatura, pictura, muzica, dansul, artele par să ne arate câteva posibile căi de ieșire din melancolie și din doliu, care ne limitează complacerea și care, fără a transforma doliul în manie, asigură artistului, creatorului, o înstăpânire sublimatorie asupra obiectului cândva pierdut. Pe acești „melancolici fără melancolie” (Christian David), precum a fost și scriitorul de geniu Max Blecher, care se pot cufunda în starea melancolică pentru a-și extrage resursele creatoare, vitale îi regăsim printre artiști, istorici, printre cercetători, printre psiha-naliști. Acest *metalimbaj* – limbaj dincolo de limbaj –, precum și *polivalența* semnelor și a simbolurilor care destabilizează numirea și care, acumulând în jurul unui semn o pluralitate de conotații, oferă subiectului o șansă de *a-și imagina non-sensul*, sau adevăratul sens, al obiectului sau al lucrului. O altă ieșire este prin intermediul economiei psihice a *iertării*: identificarea locutorului cu un ideal primitiv și binevoitor (obiectul artistic, obiectul cercetării, obiectul analizabil), capabil să suprime culpabilitatea răzbunării sau umilința rănii narcisice ce subîntinde dispararea melancolicului.

Într-o scrisoare către Sașa Pană, datată la 7 iulie 1934, anul apariției volumului său de versuri, *Corp transparent*, Max Blecher îi mărturisea:

Idealul scrisului ar fi pentru mine transpunerea în literatură a înaltei tensiuni care se degajă din pictura lui Salvador Dali. Iată ce aş vrea să realizez – demența aceea la rece, perfect lizibilă și esențială. Exploziile să se producă între pereții odăii, și nu departe între himerice și abstracte continente. Vizita spectrelor să se facă normal pe ușa cu ciocănit politicoș și cu politicoasa sugrumare. Supra realismul trebuie să doară ca o rană profundă.

Și i-a reușit impecabil acest vis de creație, în pofida zbaterii sale într-un corp imobilizat, timp de zece ani, un corp ținut

în posturi atât de neîndurătoare, încât, pentru a continua să existe, a fost nevoit să se sprijine pe realitățile multiple ale minții (fantazare, fabulare, imaginație eflorescentă, halucinare, uneori la marginea iluzoriului și a pânzei delirante), ale vieții sale psihice și sufletești, pe experiențele și amintirile din copilărie și adolescență, pe câțiva prieteni, pe dragoste, pe învelişurile protectoare ale scriiturii de geniu, de o frumusețe și finețe arareori întâlnită în literatura română. Am scris „frumusețe”, în sensul în care se întreba Julia Kristeva într-un studiu al său despre lumea depresivului¹, dacă:

Poate fi oare frumosul trist? Este frumusețea în parte legată de efemer și, astfel, de doliu? Sau, la fel de bine, este oare obiectul frumos acela care revine fără încetare după distrugerii și războaie, pentru a depune mărturie că există o supraviețuire morții, că imortalitatea este posibilă? [*trad. n.*]

Pentru Max Blecher, cuvintele au o prețuire aparte, o rezonanță sacră aproape, de aceea fiecă paragraf sau vers, sau rând epistolar, pare a fi cules cu o grijă și o precizie, o luciditate și o exigență de sine remarcabile:

Cuvintele obișnuite nu sunt valabile la anumite adâncimi sufletești. Încerc să definesc exact crizele mele și nu găsesc decât imagini. Cuvântul magic care ar putea să le exprime ar trebui să împrumute ceva din esențele altor sensibilități din viață, distilându-se din ele ca un miros nou dintr-o savantă compoziție de parfumuri. (*Întâmplări în irealitatea imediată*, Ed. Aius, 2014, p.23)

La doar 19 ani, Max Blecher este diagnosticat cu morbul lui Pott, o formă letală de tuberculoză osoasă, care l-a imobilizat la pat tot restul vieții sale: „De la vârsta de 19 ani, începe

¹ Este vorba despre capitolul „Le beau, l'autre monde du dépressif”, din lucrarea *Soleil noir. Dépression et mélancolie*, Folio, Paris, 1989.

tragedia vieții de infirm a lui M. Blecher, care își trăiește restul zilelor, până la sfârșitul prematur, imobilizat pe spate, mai mult prin sanatorii maritime de tuberculoză osoasă, de la Berck la Tekirghiol”, scrie Dinu Pillat, prieten al lui Blecher. Și, într-adevăr, este pus în ghips la Berck-sur-Mer („un orașel banal de provincie cu o «Avenue de la Gare» identică cu aceea din toate orașelele de provincie franceze, cu o stradă comercială banală, cu lume care umblă după târguieli ca oriunde aiurea, cu case vechi și desuete ce miros de departe a mucegai și aer închis”, unde „ghipsul e materia specifică a orașului așa cum la Creuzot e oțelul, la Liverpool cărbunele și la Baku petrolul” și unde „un om este mai ieftin decât un cal și face cam aceleași servicii”, cum îl descrie Max Blecher; „unul dintre cele mai importante orașe, o capitală, o capitală a suferinței și durerii”, cum îl descrie Radu Cosașu, citat de Doris Mironescu¹), în apropiere de Canalul Mânecii, și trăiește ani în șir un adevărat coșmar cu dureri atroce prin sanatorii din Franța, Elveția și România.

Publicarea, după volumul de versuri mai sus amintit, volum care a apărut în tiraj foarte restrâns, a celor două romane antume ale scriitorului, *Întâmplări în irealitatea imediată* (1936) și *Inimi cicatrizate* (1937), se datorează frumoasei prietenii cu Geo Bogza. După al II-lea Război Mondial, romanele sale vor fi reeditate în ediții îngrijite de Dinu Pillat (1970) și Sașa Pană (datorită căruia va apărea, postum, în 1971, *Vizuina luminată și alte texte inedite*). Adevărata descoperire în literatura română și europeană a lui Max Blecher, atingând chiar un cult al scriitorului, se întâmplă însă abia după 1990, printre scriitori mai ales, nu, din păcate, printre critici sau istorici literari. Mircea Cărtărescu mărturisește a fi un mare admirator al lui Blecher. La o privire minuțioasă, proza lui Cărtărescu, din *Orbitor* sau *Travesti*, nu ar fi arătat astfel fără existența și amprenta scrierilor

¹ Mironescu D., *Viața lui M. Blecher. Împotriva biografiei*, Editura Timpul, Iași, 2011., p. 72.

blecheriene. Cărtărescu scria că la Blecher există „o conștiință ludică, o estetică a *debris*-ului, o pierdere a granițelor dintre lumile posibile și realitatea care se vedește a fi ea însăși un artefact fără substanță”.¹ Și alți scriitori optzeciști importanți au fost influențați de Blecher, printre ei fiind Simona Popescu, Gheorghe Crăciun, Magda Cârneci.

Într-un excelent studiu dedicat intimității și intimismului, Simona Sora îi dedică lui Max Blecher un capitol aparte, cuprins în secțiunea „Forme ale intimității și corpuri ale modernității literare interbelice”.² Remarcăm fina observație a Simonei Sora, referitoare la natura eului auctorial al lui Blecher: „Există un Blecher hiperlucid și altul mistic, care se vor întâlni, mai ales în *Vizuina luminată*... În termenii lui Kierkegaard, pe care M. Blecher l-a citit și l-a înțeles ca puțini scriitori din epoca interbelică, eroul «stadiului estetic» al poemelor și *Întâmplărilor în irealitatea imediată*, omul estetic al absorbției sinelui în imediat care cere să fie «uimit mereu mai mult», va cădea în «stadiul etic», stadiu temporal, minat de fatalitatea bolii și a morții. Există un Blecher de început, unde «simpla» autobiografie (copilăria și adolescența) e cu totul absorbită într-o scriitură mistico-vizionară, de o intensitate și o exactitate fără precedent în literatura română, și un Blecher de final, unde viziunea metafizică devine una existențială.”

EXERCIȚII DE SUPRAVIEȚUIRE, ÎNTÂMPLĂRI ÎN SPAȚII INTERIOARE-EXTERIOARE, SCRIITURA CA VIAȚĂ

Când privesc mult timp un punct fix pe perete mi se întâmplă câteodată să nu mai știu nici cine sunt, nici unde mă aflu. Simt atunci lipsa identității mele de departe ca și

¹ Cărtărescu M., *Postmodernismul românesc*, Editura Humanitas, 1999, București, p. 294.

² Sora S., „M. Blecher – Sinele ca un altul sau butaforia scrisului”, în *Regăsirea intimității*, Editura Cartea românească, București, 2008, pp. 182-191.

cum aș fi devenit, o clipă, o persoană cu totul străină. Acest personagiu abstract și persoana mea reală îmi dispută convingerea cu forțe egale.

În clipa următoare identitatea mea se regăsește, ca în acele vederi stereoscopice unde cele două imagini se separă uneori din eroare și numai când operatorul le pune la punct, suprapunându-le, dau deodată iluzia reliefului. Odaia îmi apare atunci de o prospețime ce n-a avut-o mai înainte. Ea revine la consistența ei anterioară, iar obiectele din ea se depun la locurile lor, așa cum într-o sticlă cu apă un bulgăr de pământ sfărâmat se așază în straturi de elemente diferite, bine definite și de culori variate. Elementele odăii se stratifică în propriul lor contur și în coloritul vechii amintiri ce o am despre ele. Senzația de depărtare și singurătate, în momentele când persoana mea cotidiană s-a dizolvat în inconsistență, e diferită de orice alte senzații. Când durează mai mult, ea devine o frică, o spaimă de a nu mă putea regăsi niciodată, în depărtare, persistă din mine o siluetă nesigură, înconjurată de o mare luminozitate așa cum apar unele obiecte în ceață.¹ (p. 19)

În fața unei scriituri, psihanalistul se află de fapt în fața unui „discurs viu” (André Green), însuflețit prin viața psihică, senzorial-afectivă și mentală a creatorului său, un discurs viu pe care îl primește spațiul său interior, și astfel se creează și se găsește/regăsește acel spațiu terțiar ce reunește psihismul psihanalistului și psihismul creatorului și produsul creat (scriitura). Iar ceea ce psihanalistul interpretează și redă după travaliul intern și metamorfoza acestei materii (scriitura) este un produs co-creat în acest spațiu terțiar, un fel de copil de iubire sau/și

¹ Toate citatele din Max Blecher sunt extrase din volumul apărut la Editura Aius, 2014, volum ce cuprinde cele 3 romane, *Întâmplări în irealitatea imediată*, *Inimi cicatrizate* și *Vizuina Luminată*. Vom indica mai departe doar paginile de unde au fost extrase citatele.

de ură, de viață sau/și de moarte al celor două lumi psihice: psihianalistul și scriitorul.

Scriitura lui Blecher ne permite plasarea în mintea autorului, în *viziunea* sa, în percepțiile sale – cum sesiza Herta Müller –, chiar în *percepțiile intens erotizate*, ceea ce permite hiperbolizarea experiențelor senzitive, a simțurilor și a angoaselor și exacerbarea realităților receptate, o minte în care lucrurile însuflețite sau neînsuflețite, personajele (Clara, Eugen, Doctorul-șoarece, Walter, Ozy, Paul Weber, Edda etc.), spațiile (odaia, orașul, câmpia, cabina artiștilor, cinematograful, panopticumul, magazinul, teatrul, casa bunicului, cușca sufleurului etc.) capătă dimensiuni suprarealiste sau chiar *hiperrealiste*, tangențiale cu lumea halucinațiilor, a iluziilor sau a delirului. Surprinse de M. Blecher cu luciditate, scrutate, *supraanalizate* de proprii ochi, impresiile senzoriale exterioare-interioare sunt *alfabetizate*, în sensul lui W.R. Bion, și transformate în reprezentări funambulești, care reușesc parțial atenuarea furtunilor emoționale sau a durerilor atroce sau a angoaselor primitive.

Confuzia realităților, utilizată și ca tehnică a scriiturii, ca stil al discursului, care dizolvă limitele și contururile realului, acțează asemenea și asupra conturilor Sinelui, până la ne-recunoașterea de sine, până la discontinuitatea existenței și a dizolvării identitare, trecând prin stări de derealizare, decorporalizare sau depersonalizare:

Teribila întrebare „cine anume sunt” trăiește atunci în mine ca un corp în întregime nou, crescut în mine cu o piele și niște organe ce-mi sunt complet necunoscute. Rezolvarea ei este cerută de o luciditate mai profundă și mai esențială decât a creierului. Tot ce e capabil să se agite în corpul meu, se agită, se zbate și se revoltă mai puternic și mai elementar decât în viața cotidiană. Totul imploră o soluție. (p. 19)